

**Ya ya'at kapxmujkën
y'iaktanëpëtakë ëts
wëna'ajktëjk nëjawët
tijety mëk'ajtën myëtatpy
ëts nëtën nëjawët xën ja
awäts'ajtën t'mëtatë**

**AYUUJK MIXE DE STA. MA.
TEPANTLALI, OAXACA**

SEPI

Siglas

CPEUM Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos

LGDNNA Ley General de los Derechos de Niñas, Niños y Adolescentes

LGS Ley General de Salud

LGE Ley General de Educación

LPED Ley para Prevenir y Erradicar la Discriminación

LGV Ley General de Víctimas

NOM-046 Norma Oficial Mexicana-046-SSA2-2005. Violencia familiar, sexual y contra las mujeres. Criterios para la prevención y atención

NOM-047 Norma Oficial Mexicana-047-SSA2-2015. Para la Atención a la salud del Grupo Etario de 10 a 19 años de edad

LGDS Ley General de Desarrollo Social

f @Mexfam

twitter @MexfamAC

instagram @mexfamac

website www.mexfam.org.mx

f @omm.enmexico

twitter @ObservatorioMM

instagram @OMMMexico

website www.omm.org.mx

f @sepicdmx

twitter @SEPICDMX

instagram @sepicdmx

website www.sepi.cdmx.gob.mx

Introducción

Ma ya'at mëk'ajtën xën ja xyëë jujkajtën y'ixë ya naxwiiny xën winmay tijety yatsekpy xën tsyojkën myiny tijety myëpikpy tuknax mëët tyuyo'oy ko xën najiwäm ko mëët kixwyëna'ajk ok mixwyëna'ajk nkapxäm nmatyajkëm.

Këmety yë tanëwitsët xën ja jiukyajtën tsoktë ok xën winmaytyë t'aktuyoya'an kiixy ok mixy ok taya'ay ok tato'oxy.

Ko yë mëk'ajtën t'ixtët tuntët ja winkax'iaky ëts tyunkpaatyë ëts nëtën ko ja mukuktejk (na'amuk) nëjawët tijety ja mëk'ajtën ok awats'ajtën myëtatëp nëtën ya'at tyunkpaaty ma pën kyukajp'aty ëts oy jołkujk nyawinaxët nyawintsëkët.

MEXFAM2, OMM3 y SEPI4 pënety ya'at nyukutunkatëp tsyam ya'at nyäk'ixanyë mëtipety yë mutskwëna'ajktëjk mëk'ajtën myëtatpy ëts nëjawët xën ja awäts'ajtën tmëtatë oy kiixyë ok mixyë tukë'ëy naskapxyankiixy xën ja majkmakts winma'any ok mëk'ajtën wëna'ajktëjk tmëtatë awiin ojts tkapxtë tmatya'aktë pënety nyukutunk'atëp ëts nëtën t'kapxwä'tstë xënety ja kutujk mëk'ajtën tmëtatë ëts yë nëtën witstënääpy yë majkmaks anä'mën nën nëwimp kajp yanë'emy.

Kujk ya tuwitsnë ëts tyunkpaat ok yakmëjpékta'akt ya'at anä'mën ok mëk'ajtën nëtinyëm mäy ja anaxtukp mëti'ip kä'ä oy taktuyo'oy kuwan jeexy yë mëk'ajtën myëjtëkë.

Nët yë mëk'ajtën mëtaty ko tu'uky tyuyo'oy nëtnëm yë tyuwitsa'any ko në unk në wëna'ajk ko nää'muk ntatékjëm ëxtëm miits wëna'ajkëm.

Jëtën y'iakjëpixy ëts ya'at aa ayuujk ok kapxwijen x'ak-tunkpaat ko ja mjukyajtën xaktuyo'oty japom japom ëts nëtën mputékët ma ja mjukyajtën ko tijety xtanëwitsët ëts oy tsuj mjukyajt x'aktuyo'oty.

Mymëkoxkpo'o jamatsmil ja ipxtu'uk, nëwimp kajp.

- 1 De acuerdo con la Organización Mundial de la Salud la sexualidad es un aspecto central del ser humano que está presente a lo largo de su vida. Abarca el sexo, las identidades y los roles de género, la orientación sexual, el erotismo, el placer, la intimidad y la reproducción.
- 2 La Fundación Mexicana para la Planeación Familiar, A. C. (MEXFAM) es una organización mexicana de la sociedad civil comprometida de manera particular con la defensa y promoción de los derechos sexuales y su pleno conocimiento por parte de la población adolescente.
- 3 El Observatorio de Mortalidad Materna en México (OMM) es una red de organizaciones de la sociedad civil y la academia que trabaja en mejorar la salud sexual, reproductiva y materna de los grupos sociales más vulnerados de México, mediante la contraloría social y la incidencia política con enfoque de derechos e interculturalidad, con la finalidad de avanzar los derechos y la rendición de cuentas.
- 4 Secretaría de Pueblos y Barrios Originarios y Comunidades Indígenas Residentes (SEPI) es la dependencia de la administración pública de la Ciudad de México que tiene como responsabilidad establecer y ejecutar políticas públicas y programas en favor de pueblos y barrios originarios y comunidades indígenas residentes. El objetivo rector de la SEPI es promover la visibilización, la dignificación, y el reconocimiento de los pueblos indígenas como sujetos colectivos de derecho, así como garantizar su derecho a la participación política.

1. Mëk'ajtën myëtatëp ko tii tuna'ntë, këm tanëwitsët këm tijety t'iixt tunt xën ja nyikx kyopk ok xën nyatsekyë xën ja xyëë jujkiajtën y'ixë ya naxwiiny xën winmay tijety yatsekpy xën tsyojkën myiny tijety myëpikpy

Nämuk jatë'ëm mëk'ajtën nmëtajtyëm ko tii ntuna'anyëm, këm ntanëwitsëm éts nëtën awiin nëjawëm xën tijety tyuyoya'any xën ja xyëë jujkiajtën y'ixë ya naxwiiny xën winmay tijety yatsekpy xën tsyojkën myiny tijety myëpikpy éts nëtën juun xën ok pën mëët t'aktuyoya'any éts y'unkipaat. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**CPEUM, Art. 4**).

Ma nëwimp kajp yë wëna'ajktëjk yak ixpatëp ko mëk'ajtën myëtatëp éts **Tyë'yajtën**.

Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGDNNA, Art. 1**).

Wëna'ajktëjk ya'at mëk'ajtën myëtatëp éts Tyiyajtën ma Kutujtaajk nën nëwimp kajp iane'emy.

Wëna'ajtëjk Ma nëwimp kajp pën majk éts majktuktujk jyémëjt yë yaktijtëp wënaajtëjk.

2. Mëk'ajtën myëtatëp xën ja xyëë jujkiajtën y'ixë ya naxwiiny ok xën kyëm jukiajt t'aktuyoya'any

Ko jatë'ëm nikx nkopk oy ëts nik xääm jä wyinmaanyë ëts oy najaawëm jä yë y'ak ixy yaktuny ma yë mëk'ajtën yak mëtaty ko tuknax ja awats'ajtën ko n'aktsopyajtëm. Ya y'iak'ixy ja mëk'ajtën (**LGS, Art. 2**).

Nëtën pënety ñxpëjktajk myët'atëp ok yak'ëxpëktëp ma jatë'ëm tu'uk kajp nakyumajtsëm kuwan apiky tatëkët ëts oy tsuj ja wëna'ajtëjk yääktët. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGE, Art. 7**).

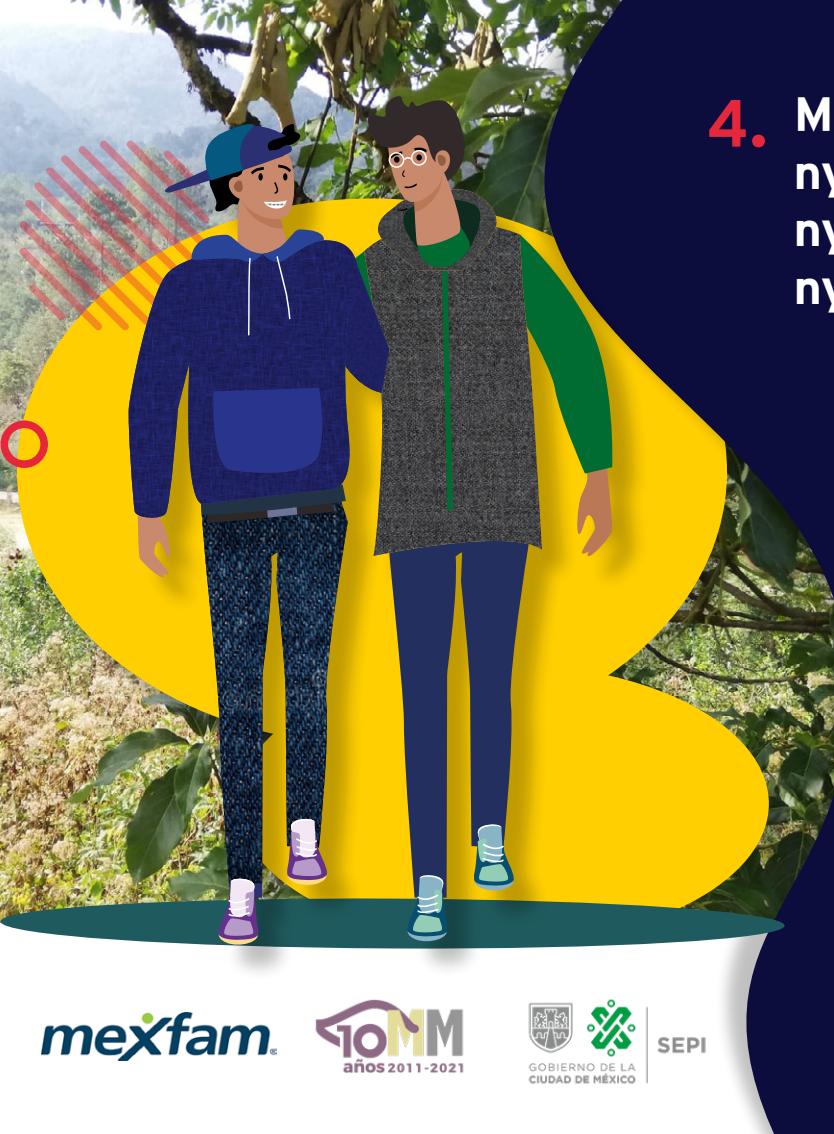

3. Mëk'ajtën myëtatëp ëts ja'ay wintsékët ko pën mëët nyawintsokët oy myäjya'yojtyë

Ko ya'at y'aktuntaky mëk'ajtën yë'ë mëët tuknaxtëk tyuyo'oy mëti'ip jatukpikpy ja mëk'ajtën ma ja wëna'ajktëjk kä ja'ay wyëníxët jyëpixët.

Në'n nëwimp kajp iane'emy tën yakjakyukë ko n'akwën'ijxëm n'akjëp'ijxëm ëts nëtën ko axëëk n'jayajtëm ko ja'ay n'aknatsyjkëm ko ja'ay n'tsijkëm n'kojxëm ko ja'ay akuwan mëët nwëtit'anyëm ko ja'ay n'kapx lokjajtëm ko nwin'ë'nëm ëts npëjkëm pyëta'aky nëtën ko mëjatyëjk nmeeny'pyëjkëm ko kä oy yuk'ixnë yuk'mëtoonë nëtën ko tyoxtyëjkja'yë yëtyëjkja'yë ok xën nyatsyeky ok xën këm nyak'ixa'any ko mayjiayoojt nyaxtët tyékët ok omyëti'ipë ok owixë'në ja'ay x'tixytyunëm ok n'akwinij'xëm n'akjëp'ijxëm. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LPED, Art. 9**).

Jëdën ya'at aa ayujk **winpëtsimy** ko ja'ay xwin'ijxëm xjëp'ijxëm ëts ja'ay wink n'aknaya'wëm nëtën winpëtsimy ñxtëm jeexy ja'ay ntixytyu'nyëm.

4. Mëk'ajtën myët'atëp pën mëët nyawintsoka'any pën mëët nyakjotkujkata'any ok pën mëët nyamyäya'any

Mëk'ajtën myëtatëp yë wëna'ajktëjk ko nyamiukët mëët myumutskwëna'ajk kyapxtët myaty'aaktët ok tyunmuktët ma y'ixpëktë ma tsyënätytyë ok ma kya-jpotypy. Ya y'iak'ixy ja mëk'ajtën (**CPEUM, Art. 9**).

Ko n'akapxtujkëm ok n'tatëjkëm yë n'mukuktëjk ok opyënyëm jiukyajtën ëxtëm pën mëët txyënäty pën mëët witi'it të'en yë y'iakjakuykë ok winpytsimy ko kă ja n'muku'uk n'ixanyëm. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGDNNA, Art. 9**).

Jëtën ya'at aa ayujk **winpëtsimy** ko ja'ay xwin'ijxëm xjëp'ijxëm èts ja'ay wink n'aknajiwëm nëtën winpëtsimy ëxtëm jeexy ja'ay n'tixytyu'nyëm.

5. Mëk'ajtën myëtatëp éts yakwintsékét xën ja jiukyajtën t'aktuyoya'any éts nëtën ja nyoky ma tukë'ey kyukojoyékixy yakpëjkë'ep éts yakuentatp

Jatë'ëm wëna'ajktëjk Mëk'ajtën nmët'ajtyëm éts yakwintsékét xën ja njukyajt mëët nmukuktëjk n'aktuyo'yanëm ok éts nëtën ja nyoky ma tukë'ey kyukojoyékixy yakpëjkë'ep éts yakuentatp. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGDNNA, Art. 76, CPEUM, Art. 6-A-II**).

Ma nëwimp kajp kä mëpaat pën. Yakjotaamt oy xën pën y'ixë ok ko mëët nyan tyat ok miukuktëjk mëët tsyënämyuktët ko kä ma tii anä'mën myiny ma kutujktajk. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**CPEUM, Art. 16**).

Noky ma tukë'ey kyukojoyikixy: Jää yaknëjawë xën jatë'ëm n'ijxyëm tijety n'jajtyëm yë jatë'ëm xakwinkax'i jkyëm xën ja jukyajtënk winkuwajkëm xën n'jayajtyëm xën tijety n'jatyëm éts tii tsipnäxy njawëm ok tii kä n'ajtyëm.

Nëtën jää naskapxé: Nën jatë'ëm njëmëjt, xën ja ni'ikx n'kopk n'jawëm, ma ntsënayëm ok ma tsënayajkyëm, mëti'ip já jatë'ëm n'matsywëm ok n'iipajtëm ma yë puix ma namyékapxyëm, puix ma pojotpy tijety npëjkë'ëjkëm éxtëm noky ok n'akwakxëm pojotpy, tijety éts majety n'ëxpíjkyëm majety ntunyëm tijety nmët'ajtyëm, mëti'ip nmatsywëm ok n'iipajtëm ja yakjapyaatë éts yaki'ixtant yë tumptëjk éts nëtën tyunkpaaty ma tsotyajk IMSS, éts yë CURP.

6. Mek'ajtën myëtatëp èts jiukyatët nëtën yakuen-tatp ok yak ixp yaktump nam känem ayo'on jiaty kyupety ko ja'ay nkapx lokjajtëm ko nwin'ë'nëm èts nëtën xëñ ja xyëë jujkiajtën y'ixë ya naxwiiny xëñ winmay tijety yatsekpy xëñ tsyokkën myiny tijety myëpikpy

Mek'ajtën myëtatëp èts jiukyatët èts nëtën ko t'winkuwakët jä ayo'on jomäy nëtën ko oy tsuj yääktët.

Mék'ajtën myëtatëp èts kä pën tsyixytyunët nëtën y'akuentatp ok yak ixp y'aktump nam känem ayo'on jiaty kyupety. Ya yak'ixy ja mék'ajtën (**LGDNNA, Art. 13**).

7. Mëk'ajtën myëtatëp ko këm tii tanëwitsët ok ko awiin nëjawët xën ja kyëm jukiajtën y'ixë ëts nëtën ko y'unk tmëtat ok ko y'unkpaat

Ma nëwimp kajp namuk ja mëk'ajtën yak mëtaty ko tii këm ntanëwitsëm ok ko yë wëna'ajktëjk awiin nëjawët xën ja kyëm jukiajtën y'ixë ëts nëtën xën ja xyëe jukiajtën y'ixë ya naxwiiny xën winmay tijety yatsekpy xën tsyojkën myiny tijety myëpikpy ëts nëtën ko y'unkmët'at ok ko y'unkpa'at ok ko oy ja winmay ëts oy ja nykx kyopk t'jawë. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**CPEUM, Art.4**).

Ma yë tsotyajkën yë tyanëpëtajkëp ja kapxwijën ëts ja toxytyëjkja'ay ok yëtyëjkja'ay nyakyuentatët ok ko t'ixtët tuntët nën y'unk pata'antë ok xën nyakyuwent'atët mëpaat nëtën tanëpëtakët ëts ja wënaktejk nëjawët mëtipety ja kapxwijën. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGS, Art. 67**).

Ko yë kixywinajk akuwan ja'ay ojts myët ityët ëts unk nyékëxp'atëp namuk yë mëk'ajtën tmëtatë oy nën pën jyëmejt mëk'ajtën namuk myëtatëp pen kää y'unk pata'antë. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGV, Art. 30 y NOM-046, numeral 6.4.2.7**).

Nëtën, ma nëwimp kajp ëts wäkwimp kajp, yë toxytyëjkja'ay namkä'nëm majkmätsk sëmaan nyaxy ëts apenëm ja unk nykx kyopk tpiky pën kää y'unk pata'any myëtatëp mëk'ajtën ëts kää y'unk paat pën jëtën tanëwintsë.

Majety yë tsotyajkën tyanëpëtakë ko pën t'amétowany ëts y'iak iix y'iaktunt ëts kää y'unkpaat kuwan yë tumptëjk oy m'ixët mtunët ëts oy ja tyunk t'aktuyotyët. Ya ja mëk'ajtën ëts têy'ajtën xmëtatë (**Código Penal del Estado de Oaxaca, Art. 312 a 316, Código Penal para el Distrito Federal, Art. 144 a 148**).

8. Wëna'ajktëjk tuknax ja awats'ajtën ëts mëk'ajtën mëtatë oy mya tyékët

Ma tukë'ëy nëwimp kajp, ja yëtyëjk ëts ja toxytyëjk tuknax ja awats'ajtën ëts mëk'ajtën nmët'ajtyëm, ëts kä yakupyky ko pën myuku'uk twënixt tjëp'ixt oy jatu'uk kajp yatsoony, xën pën tsyënë tijety pën myëpikpy ëts pën yëtyëjk ok toxtyëjk, nën pën jyämëjt, pën ma'at ok mëti'ip ka'a oy y'ixy ok ka oy myëtoy, pën ayoop ok oktëy jyukyajt t'aknaxy, pen xën ja nyikx kyopk tjawë ok pen pa'am nyékëxpatty, tii myëpykpy ok xën ja myëpëjkën, xën pën y'iayuujk naskapxë, pën mëet jiukyajt t'aktuyoya'any, xën pën mëk'ajtën mëtaty ma kutujktajk ok pën ka tii kyutëjk, ëts omyti'ip winmany ko kä ja nmukuktëjk jiukiajt nwintsëjkëm nën ja myëk'ajtën ëts yawats'ajtën. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**CPEUM, Art. 1**).

Xën pën tsyënë tijety pën myëpikpy ëts pën yëtyëjk ok toxtyëjk: xën pën yakixtany ëts yakixkapy, tijety pën jiätpy, ëts xën ja ja'ay ok kajp y'ixkapy pën kiixy ok mixy.

Pën ayoop ok oktëy jiukyajt t'aknaxy ma omyëti'ip kajp tsyënë. Maypyiky ja jotmay twinkuwakë ëts pety kä oy jiukyajtëñ t'aktuwitsy.

Ko kä y'iakaxtaky mëti'ip jëp'am.

9. Mëk'ajtën myëtatëp ëts kä ja'ay wyinixët jyëp'ixët oy mutskajpotypy muum ya tsoony ok ko wink jä aa ayuujk mëti'ip kyapxypy

Ma nëwimp kajp kä yakupyky ko pën myëkuktejk twën'ixt tjëp'ixt oy mutskajpotypy muum ya tsoony ok ko wink jä aa ayuujk mëti'ip kyapxypy. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**CPEUM, Art. 1**).

Jëtën yak jakyukë ko ja'ay wyinixët jyëp'ixët oy mutskajpotypy muum ya tsoony ok ko wink jä aa ayuujk mëti'ip kyapxypy. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LFPED, Art. 1**).

Mëti'ip kä yaktsëky, tsë'ëjkën, ko ja'ay mpakapxëm ok nmatyakëtyjtëm xën ja tsyojkën ok xën ja jiukyajtën t'aktuyooy ëts kä n'ixajtyëm.

Mëti'ip kä yakmekxy, Mëti'ip kä y'iaktsëky, ko kä tii yaktajotkujk'aty, ko toxytyëjk'aay yaktixtyuny.

10. Namuk ja wëna'ajktëjk mëk'ajtën mëtatë
ëts tijety tnëjawët, mëti'ip janxy, mëti'ip
käpxy ja aa ayujk, ëts nëtën mëti'ip
ni tsyipety ma ja wijën kajën ma ja
tanëwitsët ja winma'any xën y'ixë, ëts
nëtën wä'ats ja winma'any t'aktuyotyët
kä tamëwitsët mëët jatu'uk mëpëjkën
xën ja xyëë jujkiajtën y'ixë ya naxwiiny
xën winmay tijety yatsekpy xën tsyojkën
myiny tijety myëpikpy.

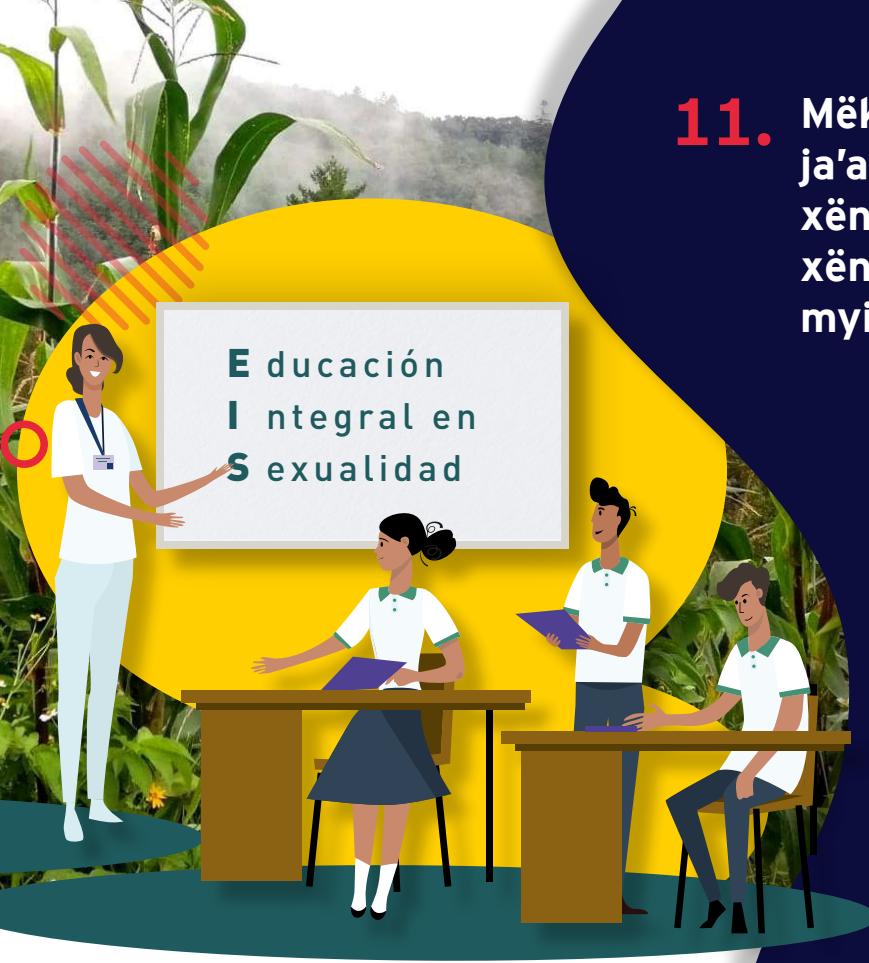
Ma tukë'ëy nëwimp kajp mamuk mëk'ajtën nmët'ajtyëm ëts ja'ay xtanëijxëm
mëti'ip ni tsyipety ma ja wijën kajën ma ja tanëwitsët ja winmany xën
y'ixë ëts xën tyuwitsy, ko nwijëm nkajëm já yë n'aktunpajtëm ëts kä ja'ay
xwin'ë'nëm, pënety ja'ay pyutunëp amumtu'uk, ko tii nëkooy mëk'amy
nmëpëjkëm, ko ja'ay mpakapxëm ok nmatyakëtyjtëm xën ja jiukajtën
t'aktuyo'oy ëts kä n'iixajtyëm. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**CPEUM, Art. 3**).

Majety yë tsotyajkën ëts yë tumptëjk meti'ip yë wëna'ajktëjk y'ixtëp
tyuntëp kuwan yë awin në'ëxpëkët ëts oy ja aa ayujk tkapxnaxt ma
ja wijën kajën ma ja tanëwitsët ja winmany xën y'ixë ëts pen jantsy, Ya
yak'ixy ja mëk'ajtën (**NOM-047, numeral 6.8.2**).

Wä'ats ja winma'any t'aktuyotyët kä tamëwitsët mëët jatu'uk mëpëjkën.

Pënety ja'ay pyutunëp amumtu'uk.

Ko tii nëkooy mëk'amy nmëpëjkëm.

11. Mëk'ajtën myëtatëp ëts kapxy ok tukë'ëy ja'ay tyanë'ixët ëts oy wift kyäjt nëtën xën ja xyëë jujkiajtën y'ixë ya naxwiiny xën winmay tijety yatsekpy xën tsojkëñ myiny tijety myëpikpy

Ja ëxpëjkëñ wä'ats ja winma'any t'aktuyotyët kä tamëwitsët mëët jatu'uk mëpëjkëñ.

Xën ja ëxpëjkëñ tanëwitsët ëts xën ja t'aktuyoya'ant myëjpëta'aktëp nëtën ëts tuknax ja aa ayuujk yaktamëmatya'aktët yëtyëjk ok toxtyyëjk ëts nëtën pën akëxpëktëp kuwan mputëkët ko tii kă oy xjakukët, nëtën yaktanëpëtakë ëts xjat mëti'ip jää nyë'ëxpëjkëp ko jää ja'ay jutkumony ti jotmaay jiyaty ëts xën yatë-ëts ok xën twinkuwakë, ma ja ëxpëjkëñ nëtën nëjawët xën ja xyëë jujkiajtën y'ixë ya naxwiiny xën winmay tijety yatsekpy tsojkëñ myiny tijety myëpikpy ëts nëtën nëjawët xën ja tyuyo'oy ko y'unmkëtäk ok ko y'uncka'at, yaktanë'ixëp nëtën xën jää kukajptëjk y'aa ayuujk tyuyo'oy ëts nëtën y'aknëjawët xën ja tuuj poj ja naxwinyen yakuuentat, ëts mapyiky tijety. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**CPEUM, Art. 3**).

Nëtën, këm jatë'ëm nta oyatanyëm ëts net oy tii n'aktuyoyëm ko tëë awiin në'ëxpëjkëm, napëjkëjëm nay'iixëm natyunëm ëts oy ja winma'any ja nikx kopk nmë'tajtëm ëts oy ko nëjawëm tii oy ok tii kă y'oyë ëts kă nëkooyë tii alok ntunëm ma yë jatë'ëm nxëë njukiajtën xën y'ixë ya naxwiiny xën winmayëm tijety n'atsejkyëm xën ja tsojkëñ myiny tijety nmëpikyëm. Ya y'ak'ixy ja mëk'ajtën (**LGE, Art. 7**).

Ma yë ëxpëjkëñ ok ëxpëktajkëñ.

Myëtatëp nëtën, ëxtëm mapyikyën, ëts myëjtëkët ma ja ëxpëjkëñ nëtën nëjawët xën ja xyëë jujkiajtën y'ixë ya naxwiiny xën winmay tijety yatsekpy xën tsojkëñ myiny tijety myëpikpy awiin yak'ixt nën ja jyémëjt ëts pën mëpaat nëjawët xën ya'at aa ayuujk winpëtsimy ëts oy juun t'aktunpaat, ko ja wëna'ajktëjk yääktë. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGDNNA, Arts. 57 y 58**).

Tuknax ja aa ayuujk yaktamëmatya'aktët yëtyëjk ok toxtyyëjk ëts nëtën yaktamëmatya'aktët ko maypyiky ja winma'any ma yak ikkipxy ko toxtyyëjk ok ko yëtyëjkë.

Pën akëxpëktëp kuwan mputëkët ko tii kă oy xjakukët.

Pën tijety pojën jyakyukëp o tsojky tijety tjaty.

12. Mëk'ajtën éts awats'ajtën myëtatëp éts tsyopyatët xën ja xyëë jujkajtën y'ixë ya naxwiiny xën winmay tijety yatsekpy xën tsyojkën myiny tijety myëpikpy éts nëtën nëjawët xën ja nyikx kyopk yakpaaty ok xën ja tyuyo'oy ko yë kiixwywyëna'ajk y'unkmëtat ok ko y'unkpaat

Ma nëwimp kajp yë wena'ajtëjk mek'ajtën myëtatëp éts yakapxwiftët, nëtën mëtipety ja tsooy yaktuntëp éts kä pa'am nyatyapatët ok ka toxtyëjkja'ay y'unkpaat, éts nëtën ka axëëkpa'am pyatët, ka kuwan nyan tyat jiamyëtatët.

Ko pën jotmay tpaat ko akuwan ja'ay myët'itët, mëk'ajtën myëtatëp éts yak ixt yaktunt xën yaktsoyët éts ka axëëkpa'am tyatékët éts nëtën tsyopyat éts ka y'unpaat. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**NOM-047, numerales 6.8.3, 6.8.6, 6.8.7, 6.11.3**) nën tukë'ëy nëwimp kajp yane'emy.

Éts ko ja'ay y'unmëtat ko ayonkëxp yakmats, yakmëtatp mëk'ajtën ets n'aktékoyëm oy wyinmany'ämë ets ka kyutsëkë. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGV, Art. 30 y NOM-046, numeral 6.4.2.7**).

Ja yë nyatyapaatyë pa'am ko yëtyëjk éts mëet toxtyëjk tu'uky y'itë ok ko opyenyëm mëet y'itë éts kä nyakyuentatyë, éxtém yë axëëk paám VIH/sida.

Mutsk jéyujk mëti'ip niypyotypy tëjkëp éts nikx kopk yakwintëkoopy VIH.

13. Mëk'ajtën ma ko ja'ay tsyënët jyukyatë

Mëk'ajtën yakmëtatp ko ja'ay xwintsëjkëm xën nminyém yëtyëjk toxytyëjk ma ya'at it naxwi'iny ok oy tëkatsy ja tsojkëñ ma jujkiajt yakmëëtë.

Ko ka nkaphxëm njayjtëm extëm natsyojyëm jey ni'ik pyamkojy winma'any'am ma jujkiajt, këm nët ka namyëkyxyëm ko jey nayujtsëm xën n'ixa'jtyëm. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LPED, Art.1**).

14. Mëk'ajtën ets aa ayuujk yakëyakt oy myuum ma pujx kajp tanëpëtaakë ma yë kä'jxën ets jukjiajt

Nmëtajtyëm namuk mëk'ajtën ets akujk jotkujk nkapxëm matyajkëm extëm njayajtyëm ma natyu'uk, nëmay ja'ay, oy myaa tijety pujx kajp tanëpëtaakë ets ja kajp yääkt pyät. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGDS, Art. 3**).

Nën yë kutuntëjk ma jatë'ëm nakyumajtsëm kuwan t'kapxwakxt nën jatë'ëm ntatëjkëm, myëjpëta'akp nëtën xën jatë'ëm ja n'aa n'ayuujk n'këyajkyëm, ets nëtën iixtëp xën jukiajtën tyuyo'oy Wijy'ajtën, xën tijety yak iixy, mapyiky tijety a ayuujk, ets xën tukmuk nxëétu'unyëm, Oywinmany'amy ets n'akwintsëjkëm, oy tsuj tutaky x'atsowëm, ma ëxpëjkën ets nëtën ma tsotyajkën. Ya yak'ixy ja mëk'ajtën (**LGDNNA, Art.2**).

Yë wintsentëjk y'iaktuyotyëp xën ja tijety tanëpëtakët extëm ja têy'ajtën, xën ja tunk t'aktuyotyë, xën tanewitsët xën tanëpëtakët ets ja kajp tu'ukiixt tijety tyuntëp.

Oywinmany oy jukiajtën ko tii n'tunëm nwintsekëm ko pën mëet ja'ay ntunmujkëm ok oy myatso ntëjkëm.

Mi tuktujk po'o matsmil ja ipxtu'uk

Mitu'uk'oojk yaktanëpëtakë

Traducción:

Noé José Sánchez

Mymëkoxkpo'o matsmil ja ipxtu'uk

Mymats'ojk y'iaktanëpëtakë

Mëpaat x'iixy x'tuny ok x'akwënakt ya'at
kapxmujkën ma:

www.omm.org.mx

www.mexfam.org.mx

www.sepi.cdmx.gob.mx